

tettek lesznek nagyok a történelmi létben”, ezt egy olyan filozófia váltja fel, melyben az ember a felkészült várakozásra van ítélve.

Már „a szent” fogalmának megjelenése is jele volt Heidegger fordulatának. Amíg azonban a szent azonos volt a mindent erőszakkal alávetővel, semmi sem volt még világos, minden kétértelmű maradt. Amikor azután a szent a hiányzó isten lényegterévé lett, olyan filozófia született, amelyet vallásosnak semmiképpen sem lehet nevezni — hiszen nincsen istene, még olyan félkész istene sincs, mint Schelernek —, amely azonban ennek ellenére helyet talált „a szent” fogalmának. Heidegger hallgatott. Mert nincsen szerinte *semmiféle az öncsalásból vezető időleges kiút, mintba léteznének valamilyen melléképületben másfajta lakozás*. Ahhoz hogy visszataláljunk a fájdalom, a halál és a szeretet rejtetlenségéhez, arra az emberre van szükség, akinek lényege *megfelel* az áll-vány megszüntetésének. A döntés maga azonban a létben megy végbe.

MARTIN HEIDEGGER

A metafizika meghaladása

(Részletek)

II.

A metafizikától nem lehet úgy megszabadulni mint egy nézettől. Az ember semmi esetre sem képes azt úgy maga mögött hagyni, mint valamiféle tant, amelyet már nem hisz és nem képvisel.

Az, hogy az ember mint animal rationale, vagyis ezúttal mint dolgozó élőlény kénytelen a Föld elsivárosodásának pusztaságában tévelyegni, annak jele lehet, hogy a metafizika magából a létből, a metafizika meghaladása a lét vergődéséből megy végbe. A munka ugyanis [vö. Ernst Jünger: *Der Arbeiter* (1932)] minden jelenvaló feltétel nélküli eltárgyasításával metafizikai rangra tesz szert, ami pedig az akarat akarásában munkál.

Ha ez így áll, akkor a metafizika bevégződésének sejtelmében nem vélekedhetünk úgy, hogy kívül állunk rajta. A meghaladott metafizika ugyanis nem tűnik el: átváltozottan tér vissza; a lét és a létező közti különbség fenntartójaként az uralomban marad fenn.

A létező igazságának alábbhagyása tudatja, hogy a létező, és *csakis* a létező nyilvánvalósága elveszti mértékadó követelményének eddig egyedülálló voltát.

III.

A létező igazságának letűnése szükségképpen a metafizika beteljesedéseként megy végbe.

A letűnés elsősorban a metafizikai jegyeket hordozó világ összeomlása és a Föld metafizikai eredetű elsivárosódása folytán megy végbe.

Heidegger 1936 és 1946 között keletkezett feljegyzései a *Vorträge und Aufsätze* című kötetében jelentek meg 1954-ben. E töredékszerű jegyzetekben kirajzolódik a háború hatására bekövetkezett gondolkodói fordulat háttere, amire Vajda Mihály is utal itt közölt előadásában.

Az összeomlás és az elsivárodásodás abban tetőzik, hogy a metafizika embere, az animal rationale, dolgozó állatként nyer megállapítást.

Ez a megállapítás a létfeledés legteljesebb káprázatának bizonyosága. Az ember azonban *önmagát* az akarat akarásának szabadakarójaként akarja, hogy számára minden igazság tévedéssé legyen. Erre azért van szüksége, hogy leszögezhesse: az akarat akarása nem akarhat mást, mint a semmis semmit, amivel szemben magamagát kinyilvánítja, anélkül, hogy önmaga beteljesedett semmiségének tudatában lenne.

Mielőtt még a lét kezdődő igazsága végbemenne, a létnek akaratként meg kell törnie, a világnak összeomlásba, a Földnek elsivárosodásba, az embernek pedig a pusztá munkába kell kényszerülnie. Csak hosszú idővel e hanyatlás végbemenetele után áll be kezdet. A hanyatlásban minden, azaz a létező a metafizika igazságának teljességében véget ér.

A hanyatlás már bekövetkezett. Ebből erednek e század világtörténelmének eseményei. Ezekben az eseményekben már csak a bevégződés zajlása történik. A metafizika utolsó stádiumának jegyében lefolyása történelmi-technikai rendezettségű. Ez a rend a bevégződés utolsó berendezkedése a valóság látszatában. Ellenállhatatlannak tűnik, mivel azt a látszatot kelti, mintha a *lét lényegének* feltárulása nélkül is lehetséges lenne kibontakozás. Mindezt oly elszántsággal végzi, hogy közben még csak sejtelve sincs a feltárulásról.

A metafizika emberiségétől a lét még rejtett igazsága meg van vonva. A munkavégző állat ki van adva az alkotmányai kelesztette szédületnek, hogy magát szétszabdálja és a semmis semmibe semmisítse meg.

VIII.

A metafizika, mindmégannyi alakzatában és történelmi fokozatában a Nyugat egyetlen, sőt talán elkerülhetetlen végzete és planetáris uralmának előfeltétele. Ennek akarata hat most vissza a Nyugat centrumára, mely centrum megint csak egy akaratot szegez ezen akarral szemben.

A metafizika feltétlen uralmának kibontakozása még csak küszöbön áll. Színre lépése akkor következik be, ha a metafizika ezt a hozzáálló szörnyűséget igenli, lényegét annak kiszolgáltatja, és e kiszolgáltatottságot megszilárdítja.

A metafizika kizárólag ebbéli, szigorú értelmében végzet, mivel a napnyugati-európai történelem alapvonulataként az emberiséget a létező középpontjához láncolja *anélkül*, hogy a létező léte bármikor is e kettő *kétféleségeként* a metafizika felől és a metafizika révén igazságában megtapasztalható és kikérdezhető és hozzárendelhető lenne. Ám ez a léttörténetileg elgondolható végzet azért szükségyszerű, mert a lét csak akkor tudja a lét és létező bennerejlő különbségét a maga igazságában világlóvá tenni, ha maga a különbség válik nyilvánvalóvá. De hogyan lenne képes erre, ha a létező ennek előtte nem jutott volna a legteljesebb létfeledésbe, és a lét egyúttal az akarás akarásaként metafizikusan felismerhetetlen feltétel nélküli uralomra, ami rögtön és egyedülállóan a létezőnek (a tárgyilag valóságosnak) a lét előtti kizárólagos elsődlegességeként érvényesül? Valamiképpen így nyilvánítja ki magát valami, ami megkülönböztetendő; a különbségben — miközben mégis sajátos felismerhetetlenségben rejlik. Ezért marad a különbség rejtett. Ennek egyik ismérve a fájdalomra adott metafizikus—technikai válasz, ami egyúttal lényegének kifejtésében előre meghatározó.

A metafizika beteljesedésének kezdetével megkezdődik a lét és a létező különbözősége első megjelenésének — fel nem ismert, és a metafizika számára lényegénél fogva elérhetetlen — előkészítése. Ebben a megjelenésben még rejtve marad a lét igazságának első felhangzása, ami a lét hatásaival szemben fennálló elsődlegességét még visszavonja.

X.

Az akarat akarása — anélkül, hogy ezt képes lenne megtudni és az erre vonatkozó tudást megtünné — elutasít minden sorsküldetést, ami alatt itt a létező létének nyitottságából adódó odaintést értünk. Az akarat akarása mindent sorstalanná merevít. Ennek következménye a történelmetlenség. Ennek ismérve a história uralma. Ennek tanácstalansága pedig a historizmus. Ha valaki a lét történetét a ma dívó *historikus* elképzelés szerint akarná megrajzolni, akkor e balfogás révén a léttörténés feledésének uralma a legkézzelfoghatóbban nyerne igazolást. A beteljesedett metafizika korszakának kezdetén vagyunk.

Az akaratakarás megjelenésének alapformájaként mindennek a kiszámítását és a berendezését kényszeríti ki — kizárólag a maga feltétlenül folytatandó biztosítása végett.

Ama megjelenés alapformáját, melyben aztán az akarat akarása a beteljesült metafizika történelem nélküli világában berendezkedik és azt számba veszi, összefoglalóan „technika” névvel illethető. Ez a név így a létező mindama körzetét átfogja, melyekben a létező felfegyverzése történik. Ezek: az eltárgyasított természet, az üzemeltetett kultúra, a csinált politika és a felhalmozott ideálok. Technika alatt tehát ezúttal nem a gépi készítés és felfegyverzés elkülönített körzetét értjük. Mindennek természetesen van egy közelebb-ről meghatározandó helyzeti előnye, ami az anyagiség elsőbbségében mint a szándékolt elemiségben, és — főként — a tárgyiasságban van megalapozva.

„A technika” nevet itt olyannyira lényegében értjük, hogy jelentése egybeesik a beteljesült metafizika címmel. Tartalmazza a *technére* való emlékeztést, ami a metafizika lényegalakulásának alapfeltétele. Ez a név egyúttal azt is lehetővé teszi, hogy a metafizika beteljesülésének planetáris vonása és uralma a népek és kontinensek historikusan kimutatható leszármazására való vonatkoztatás nélkül gondolható el.

XXVI.

A léttől való végső elhagyatottság jelei: az „eszmék”, „értékek” meghirdetése, a „tettek” proklamációja és a „lélek” nélkülözhetetlensége közti válogatás nélküli ide-oda. Mindez pedig már a rendeződésfolyamat fegyverkezési mechanizmusának igájába van fogva, amit a léttől való elhagyatottság üressége határoz meg. Ebben a folyamatban a technika — amibe a kultúra is beletartozik — csinálása számára a létező elhasználása az egyetlen eshetőség arra, hogy a magára sóvárgó ember a szubjektivitását képes legyen az emberfelettségbe menteni. Az emberalattiság és az emberfelettség egy és ugyanaz; éppúgy összetartoznak, mint ahogy a metafizikus animal rationale esetében az állati „alattiság” és a ratio „felettség” szétválaszthatatlan megfeleléssé kötődött. Az emberalattiságot és -felettséget itt metafizikailag kell elgondolnunk, nem pedig morális értékelésként.

A létező elhasználását és ennek lefolyását a metafizikai értelemben vett fegyverkezés határozza meg, melynek révén az ember az „elemi urává” válik. Az elhasználás a létező szabályozott használatát foglalja magába, ami a teljesítmények, valamint növelésük alkalmává és anyagává válik. Ezt a használatot a fegyverkezés hasznosítására hasznosítják. Amennyiben azonban ez a fokozás és önbiztosítás feltétlenségére fut ki, a célja valójában a céltalanság, a hasznosítás kihasználása. A „világháborúk” és „totális” voltuk a léttől való elhagyatottság következménye. A kihasználás egyfajta állandó formájának állagbiztosítására törnek. Ez a folyamat az embert sem hagyja érintetlenül: nem marad rejtve ebben megmutatózó jellege; az, hogy az ember a legfőbb nyersanyag. Az ember a „legfőbb nyersanyag”, mivel az összes kihasználásnak ő a szubjektuma; olyannyira az, hogy akaratát feltétlenül e folyamatba oldja és ezáltal egyidejűleg a léttől való elhagyatottság „objektumává” válik. A világháborúk a háború és béke közti különbség felszámolásának előzetes formái. E felszámolás azért elengedhetetlen, mivel a „világ” — a létezőnek a lét igazságától

való elhagyatottsága folytán — világnélkülivé vált. A „világ” ugyanis léttörténeti értelemben (vö. Lét és idő) a lét igazságának az ember számára való tárgyiasulatlan lényegülése, amennyiben az ember lényegileg a létre hajlik. A hatalom kizárólagos hatalmának, azaz a létezőnek az elhasználás kihasználására történő feltétlen előrenyomulása korszakában a világ világnélküliséggé vált. A létező mint ható valóságos. Mindenütt hatás van és sehol sincs világlása a világnak, még kevésbé — kivált, hogy feledett — a létnek. A léttől való elhagyatottságban, háborún és békén túl, a létező elhasználásának a rendelkezés önbiztosításába való pusztá eltévelyedése áll fenn. „Háború” és „béke”, lényegveszteségig menően elváltoztatva részévé váltak a tévelygésnek, és — mivel különbözőségük felismerhetetlenné vált — eltűntek a megcsinálhatóság fokozódó csinálásának pusztá lefolyásában. Ezért nem válaszolható meg a béke beköszöntésére vonatkozó kérdés, mivel már a kérdés is olyan valamire kérdez, ami már nincsen, mivel a háború már nem vezethet békére. A háború a létező elhasználásának olyan elfajzása, ami békében is folytatódik. Aki hosszú háborúval számol, csak idejétmúlt formát használ, mellyel az elhasználás korszakának újdonságát ismeri el. E hosszantartó háború hosszúsága lassanként nem egyszerűen a békére vezető korábbi háborúk tartamán megy túl, hanem egy olyan állapotra vezet, melynek háborús volta már nem is tapasztalható meg, a békés mivolt pedig értelem- és tartalomnélkülivé vált. A tévelygés nem ismeri a lét igazságát; ennek ellenére végbeviszi mindahány körzet mindennemű tervezésének folyamatos fejlesztését, rendezését és biztonságának erősítését. A körzetek köreiben az emberhez tartozó sajátos vonások szükségképpen „területekké” válnak. A költészet „területe”, a kultúra „területe” is csak a mindenkori „vezetés” — egyebek mellett — tervszerűn biztosított területe. Mindazon emberek morális felháborodása, akik még nincsenek tudatában annak, ami van, gyakran a „vezérek” önkénye és uralomvágya ellen irányul — ez pedig csak az állandósuló méltatás egyik formája. A vezér az a botránkoztató, aki nem képes megszabadulni a botránytól, amit látszólag körülötte kavarnak. Úgy vélik, hogy a vezérek maguktól, önös önzésük vak tombolásában tulajdonítanak mindent maguknak és rendeztek be mindent a saját önfejűségük szerint. Valójában ők a szükségszerű következményei annak, hogy a létező a tévelygés útjára tért, ahol az üresség terjeng, ez pedig a létező kizárólagos rendjét és biztosítását kívánja meg. Ez alapozza meg a „vezetés”, azaz a létező egészének biztosítására irányuló tervező számítás követelményét. Ehhez olyan emberek kellene, akik a vezetés szolgálatára rendezkedtek be, és arra vannak kiképezve, hogy a vezérlést szolgálják. A „vezetők” azok a mértékadó kiképzők, akiknek a létező kihasználását biztosító összes terület fölött áttekintésük van, mivel a bekerítettség egészét átlátják és a tévelygést kiszámíthatóságánál fogva uralják. Az átlátás módja a kiszámíthatóság, mely már előzetesen elszabadult a rendelődések folytonos biztosítása támasztotta követelmények révén — ezek pedig a rendelkezés éppen következő lehetőségének szolgálatában állnak. Mindahány lehetséges törekvésnek a tervezés és biztosítás egészéhez való hozzárendelése az „ösztön”. Ez a szó itt a korlátozott, csak a közvetlenül adottakkal számot vető, értelmén túlmenő „intellektust” jelöli, melynek „intellektualizmusa” semmit sem téveszt szem elől mindabból, aminek az egyes „területek” kiszámolásánál és elszámolásánál számba kell jönnie. Az ösztön az intellektus emberfelettségének megfelelő, a mindennel való feltétlen felszámolásig menő túlfokozása. Mivel az ösztön uralja az akaratot, úgy tűnik, hogy az akarat mellett már semmi egyéb nem kap helyet, mint a kiszámítás ösztönzésének biztonsága — mely számítás alapszabálya pedig mindennek a kiszámíthatóságában áll. „Az ösztön” eddig az állat megkülönböztető jegye volt; az állat, amely életterén belül megkülönbözteti a számára hasznosat és károsat, és ezen túl nem tör másra. Az állati ösztön biztonsága megfelel a hasznossági körének való vak alávetésnek. Az emberfelettség feltétlen felhatalmazása az emberalattiság teljes felszabadításának felel meg. Az állat ösztöne és az emberiség ratiója azonossá válik.

Az emberfelettség követelményeül állított ösztön azt jelenti, hogy metafizikai értelemben hozzátartozik az emberalattiság, méghozzá úgy, hogy éppen az állati kerül valamennyi formájában a számítás és a tervezés uralma alá (egészséges életvezetés, tenyésztés). Mivel az ember a legfőbb nyersanyag, számolni lehet azzal, hogy a mai kémiai kutatásokra alapozva egyszer majd gyárat építenek az emberanyag mesterséges megtermékenyítésére. Kuhn kutatásaival megnyílt a lehetőség arra, hogy mindkét nembeli élőlények tenyésztését tervszerűen és tetszés szerint szabályozhassák. A kultúra területén zajló könyvelés a mesterséges megtermékenyítés vezérlésének felel meg. (Avult prűdériából nem szabad érvénytelen különbségeket tenni: Az emberanyag iránti szükséglet éppúgy alá van vetve a fegyverkezésszerű rendcsinálás szabályozásának, mint a szórakoztató művek és költemények szükséglete. Ebben a költő semmivel sem fontosabb személy, mint a könyvkötőtanonc, aki részt vesz a végtermék előállításában.)

Minden anyagnak — amibe az „emberanyag” is beletartozik — a technikai előállítás feltétlen lehetőségének biztosítása érdekében történő felhasználását az az üresség határozza meg, amibe a létező, a való anyagai merevednek. Ezt az ürességet be kell tölteni. Mivel azonban a lét üressége — kivált, ha ez mint olyan nem tapasztalható meg — a létező túláraztatásával sohasem tölthető ki, csak az előre való kitérés eshetősége marad: a létező szakadatlan berendezése — a rendelkezés állandó lehetőségének mint a céltalan tevékenység biztosításának formájában. Így szemlélve a technika — lévén tudása ellenére a lét ürességére vonatkozó — a hiány megszervezése. Mindenütt, ahol kevés a létező — és a növekedésben sehol és semmi sem elegendő az önmagát erősítő akarat akarása számára —, a technikának kell közbelépni, a pótlásról gondoskodni és a nyersanyagokat elhasználni. Valójában azonban a „pótlás” és a pótlólagos dolgok tömeges előállítása nem átmeneti segítség a szükségben, hanem az egyetlen módja annak, hogy az akarat akarása, a rendelkezés rendjének „maradéktalan” biztosítása folytonos maradjon és így ő „maga” váljék minden „szubjektumává”. Az embertömegek számának növekedését tervszerűen biztosítják, hogy ne mulasszák el az alkalmat, és a nagy tömegek számára nagyobb „élettereket” követelhesenek, amelyek aztán nagyságuknál fogva ismét csak nagyobb embertömeget kívánnak a berendezésükhöz. Az elfogyasztásért való felhasználásnak ez a körbe zárulása az egyetlen olyan folyamat, mely kitünteti azon világ történelmét, mely világtalanná vált. A „vezető természetűek” azok, akik ösztönös biztonságuk miatt mint vezérlőszervek állnak e folyamat rendelkezésére. Ők a létező feltétlen felhasználásának ügymenetében az első számú alkalmazottak, akik a léttől való elhagyatottság ürességének biztosítását szolgálják. A létező felhasználásának ez a lét meg-nem-tapasztalásából eredő tudatlan elhárítására irányuló ügymenete kezdettől fogva kizárja a nemzeti különbségeket és a népek különbözőségét mint megkülönböztető jegyet. Ahogy a háború és a béke közti különbség is érvényét veszítette, úgy a „nemzeti” és a „nemzetközi” megkülönböztetése is érvénytelené vált. Aki ma „európaián” gondolkodik, már nem teszi ki magát annak a szemrehányásnak, hogy „internacionalista”. De már nem is nacionalista többé, mivel a többi „nemzet” javával is éppúgy számot vet, mint a sajátjával.

A jelenkori történelmi folyamatok egyformasága ugyancsak nem a régi politikai rendszereknek az újabbakhoz való utólagos hasonulásából ered. Az egyformaság nem a következménye, hanem az alapja azoknak a háborús összetűzéseknek, melyek a létező felhasználását biztosító rend mérvadó vezérlésére várományosok között zajlanak. Mindenemű nemzeti különbségnél inkább a létezőnek a léttől való elhagyatottságából fakadó üressége határozza meg a vezérségek egyformaságát; ezek számára az államformák csak a vezetési eszközök egyikét jelentik a többi között. Mivel a valóság a tervezhető számítás egyformaságában áll, az embernek is egyformává kell válnia, hogy helytálljon a valóságban. Az uniformizáltságtól ment ember ma a valószínűtlenség, az oda-nem-tartozás benyomását kelti. A kizárólagosan csak az akarat akarásában megengedett létező a

különbözőség hiányában terjed — ezt pedig már csak a „teljesítményelv” alapján álló eljárás és berendezkedés kormányozza. Ennek következtében egy új rangsor látszik kibontakozni: valójában a rangkülönbőség-nélküliség az alapjában meghatározó, mivel a teljesítmény célja mindenütt csak az, hogy a rendelkezés biztosítása érdekében mindenmű munkát ugyanolyan ürességben használjon el. Az ebből az alapelvből harsányan előtörő különbség-nélküliség nem azonosítható a nivellálódással, mivel az csak az eddigi rangsor leépítését jelenti. A totális elhasználás különbség-nélkülisége a rangsor „tényleges” meg-nem-engedéséből fakad — a céltételezések összességében döntő ürességnek megfelelően. Ez a különbség-nélküliség híven mutatja a léttől való elhagyatottság világtalanságának éppen biztosított állapotát. A Föld így a tévelygés világtalanságaként jelenik meg: léttörténetileg a Föld a tévelygés csillaga.

XXVIII.

Önmagában egyetlen akció sem változtathatja meg a világ állapotát, mivel a lét mint hatékonyság és hatás minden létezőt elzár az esemény elől. Még az a mérhetetlen szenvedés, ami végigvonul a Földön, még az sem képes egy átalakulás közvetlen előmozdítására, mivel csak szenvedésként, passzívan, és ezáltal az akcióval ellentétes állapotban, így azzal együtt az akarat akarásának egyazon lényegövezetében kerül megtapasztalásra.

A Föld azonban, a lehetséges szembe-nem-tűnő törvényétől óvva megmarad úgy, hogy van. Az akarat a lehetségesre rákényszerítette a lehetetlent. Azok a machinációk, amelyek ezt a kényszert létrehozták és uralmát fenntartják, a technika lényegéből erednek, és a technika szó itt egybeesik a beteljesült metafizika fogalmával. Az akarat akarásának uralma alatt álló Föld valahány emberiségének feltétlen egyformasága teszi nyilvánvalóvá az abszolútnak tételezett emberi ténykedés értelmetlenségét.

A Föld elsivárodása szándékolt, de lényegében nem tudott és nem is tudható folyamatként kezdődik abban a korban, amelyben az igazság lényege bizonyosságként kerül körülhatárolásra, és előbb az emberi képzetek elő-állítása, majd pedig az előállítás során önmagában bizonyossá válik. Hegel a metafizika történetének ezt a pillanatát abban ragadja meg, hogy az abszolút öntudat a gondolkodás alapelvévé válik.

Majdhogynem úgy tűnik, hogy az akarat uralma alatt a fájdalom lényege, miként az öröme is, elzárul az ember elől. Vajon képes-e a fájdalom határtalansága a változás előidézésére?

Nincs olyan változás, amit ne kísérnének előremutató jelek. De közelíthet a kísérlet másként, mint hogy az esemény feltárul, hívóan, igénybevevően tekintetbe veszi, azaz megpillantja, és a megpillantásban a halandókat a gondolkodó, megköltő építés útjára vezeti.

Tillmann J. A. fordítása